

Лена Левчева

СРЕЩИ И НЕСРЕЩИ

София, 2013

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на автора и на издателство „Изток-Запад“.

© Лена Левчева, автор, 2013

© Издателство „Изток-Запад“, 2013

© Пенчо Ковачев, редактор, 2013

© Светломир Мариновски, художник, 2013

ISBN 978-619-152-219-4

Лена Левчева

СРЕЩИ
и
НЕСРЕЩИ

мемоари

Портрет на Лена от проф. Георги Иванов

*Безкрайна благодарност на моя братовчед
и спонсор Емил Владиков.*

Авторката

Вместо предговор

Да пишеш мемоари не е като да ти се роди стихотворение. Една мисъл неотпъдима, усещане, че тя опложда излюпването в точните думи.

Не е и като при разказа. Той не е неотпъдим – можеш да допия чая си, да се заплесна, дори да подремна.

А как забавно ми е да съчинявам приказки! Приказката е фантазия в галоп! Храна е сдъвкана в човката на птицата-майка, за да улесни осмислянето.

Мемоарите имат други изисквания. Една преголяма отговорност, най-неудобната – да се съпоставям с личностите, с които бях удостоена да бъда на една маса – Колоси!

Не искам, не бива забвение – престраших се.

*ДНЕС АНГЕЛИТЕ**се направиха на пеперуди –
мъничките деца да учат
как се неуловимото лови.*

При спомените – оазисите ми!

При детството – блаженството.

Пресъхваше устата на баба да ми разказва. Сгушена в нежността ѝ слушам приказката истинска за това как съм се появила на този свят.

Слизала съм, казва тя, по пъпната връв на прабаба ми Лада.

– Откъде съм слизала?

– Отнякъде. Пак прекъсваш. И аз не зная точно откъде. Била тя само на пет годинки и я пресрещнало злото. Към селото идед башибозук. Грабнала я майка ѝ и с цялата челядя повела към гъстата зелена гора да се скрият и да се спасят. Но сетила се Лада за новите си чехълчета. Сърмени, везани, забравени в паниката. Червенички. Самички в къщата! И се отскубнала от майчината ръка и бегом обратно към селото. Това спасило живота ѝ. Майка, братчета, сестрички, всички бегълци били изклани от друг насрещен башибозук. И какво се умърлуши? Я да ти разкажа аз за твоя друга прапрабаба.

Отивала тя със семейството си на поклонение в Йерусалим. Да се черкуват на самия Божи гроб. В очакване на кораба обикаляли чаршията и баща ѝ я попитал какво да ѝ купи. „Праз и милинки!“ – отвърнала тя. Сред изобилието на ароматни южни плодове, прочутите турски баклави, рахат-локуми и лъскави герданчета – праз и милинки! Това обичали да похапват болярските щерки!

И ми разказа баба за болярското ни минало и аз се възгордах дето съм от болярски род. Баба не бе съвсем сигурна. Може да са били приказки. Но в родовата памет на поколенията има такава случка. Предавала се е от уста на уста като анекдот. Наричали я само „болярка“, така и не останало рожденото ѝ име.

Беше ѝ тъжно на баба, че не си знаем корените на семействата. Робството ги било затрило.

На свой ред и аз разказах за прازа и милинките на детето си. То също искаше истински приказки.

Другарката (учителката) поискала да ѝ кажат първолачетата професиите на родителите си.

Надпреварвали се дечицата да се хвалят с майка лекарка, шивачка, баща офицер, шофьор, магазинер...

Рипнала и Аве:

– Мойта майка е боляркиня.

– Фашистка! Боляри са имали царете. Фашистка! – викнало едно момченце.

Наскачали и други деца. Разплакала се дъщеря ми и хукнала към дома.

– Какво е това фашистка? Защо е лошо да си боляркиня?

Иди че обяснявай! 1968 г. – безкрайното царуване на Тодор Живков... Но спокойно можеше да говори за прадядо си Иван Илиев Владиков – опълченец! Беше ѝ най-любима една случка от детството му – прелест, която искаше пак и пак да ѝ разказвам.

Дядо Иван, като сестрин син на владиката Теодосий, имал честта да учи в най-престижното училище „Зографски манастир“. Стараело се детето, учело четмо и писмо и божиите закони. И много, много четяло. И съучениците му го нарекли на подбив „владиката“. Оттам иде фамилното име на майка ми – Владикови, а не откъм вуйка му.

Лете послушничетата тръгвали с монасите да събират помощи. Дошло време, изпроводили и дядо. Яздел той след монаха, горд, че в дисагите на магарето му има свети мощи. Но веднъж, както закусвали с питка и сиренце, види се попът посръбнал повечко ракийца и изплюл камъчето: „Що си не ядеш спокойно, бе дете. Няма да ти избяга магарето. Очите ти все в дисагите. На кое ли животно, предало Богу дух, мъкнеш костите. Бог ще ни прости. Хората дават повече така. За манастира е, манастирът е българщината.“

Стъписало се детето. Рухнала в миг вярата му в служителите божии. Думичка не обелило, яхнало пак магарето и поизостанало от монаха. Хвърлило костите в реката, обърнало магарето и хукнало да дири правдата при хайдутите. Не била и там, зарязал ги... Тъй започнал пътят му на поборник, но първо ще разкажа за вуйка му Теодосия. За него е казано в „Българска възрожденска интелигенция“, Държавно издателство „Д-р Петър Берон“, 1988, София (със съкращения):

Теодосий, митрополит Скопски, светско име Васил Попилиев Гологанов, (1 януари 1846–1926), роден в Търлис, Неврокопско (Гоцеделчевско), брат на Иван и Никола Гологанови. Учи в Серския манастир. През 1875 г. е ръкоположен за архимандрит. След освобождението е наместник в Цариград (1878–1880). През 1885 г. е избран за Скопски митрополит и оглавява епархията до 1891 г. Но повежда борба с екзарха срещу сключването на уния с папата и с помощта на влиятелни българи и заинтересовани чужди дипломати успява. И това му коства отзоваването от екзархията. Прибира се в София и от 1921 г. се отдава на книжовна дейност.

Теодосий, митрополит Скопски

А от архива на Светия синод се узнава: „В свободното си време и богослужевни задължения се занимава с литературен труд. От него са „Кратко ръководство за обязаностите на свещеника“, 1921: „Малий архиепископски молитвеник“. Превел е съ-

чиненията на богослова Калцун, съчиненията на Ферара, Шатобриан, Вергилий, Епиктет. Владеем класически и нови византийски. Той е един от преводачите на библията на новобългарски. През 1898 г. „Книжовно дружество“ се учредява в БАН и той е избран за първия му член-академик!“

Има и съществен принос при създаването на „Веда словена“ на Вершкович. Но главната заслуга е на брат му Иван Попилиев Гологанов.

В „Енциклопедия на българската възрожденска литература“ е казано: „Иван П. Гологанов, роден в Търлис (1819–1895), учи в Арастерлик, усвоява гръцки, учител е в Търлис, Крушево, писар е в манастира „Св. Йоан Предтеча“. Интересът му към гръцката митология бил много голям. В книжарницата на Димитър Гологанов се запознава с Вершкович, който добре го преценява и наема срещу малко възнаграждение да издирва народни песни и умотворения, за да има книга на славянския фолклор, за македонски и тракийски царе и певци.

Въодушевен от идеята на Вершкович, Гологанов се захваща с голямо дело! Наема събирачи на текстове и за да им заплаща, отваря бакалница. И на ползу роду си позволява литературна мистификация.

По онова време литературните мистификации са били особено популярни в Европа. Използвал той народно-поетически похвати, за да създаде и комбинира юнашко-мистични песни на българското население в Родопите, като включва предисторически представи и спомени за Орфей, за идването на славяните от Индия, за боговете им Огнеборг, Сива и Вишну. Пренаписва намерените текстове, съчинява и нови и съчинява първата песен за Орфей в 458 стиха – огромен поетически труд, художествен факт!

Че песните не са оригиналните, Вершкович научава едва в края на живота си. Но Иван Гологанов никога не признава.

В сборника „Радетели за просвета и книжнина“, в биографията на Иван Гологанов Луи Леже казва, че независимо от някои различни оценки за „Веда словена“ на Михаил Арнаудов, Иван Богданов, Шишманов, Иван Вазов, Гайдаров, Райкова, тя е първата книга, успяла да заинтересува учения свят на Европа относно България и нейното минало.

А знаем ли, помним ли това ние днес, когато минаваме по ул. „Луи Леже“?

В „Енциклопедия на българската възрожденска литература“, Вершкович, стр. 116, и Гологанов Иван, стр. 193, научаваме, че и участник в Руско-турската война е бил, и заточеник в Диарбекир.

Уви, тези забележителни мъже са обект само на специалистите по тази материя.

От мама знам, че баща ѝ – дядо ми Иван, като ги завел на гости на вуйка, им казал: „Ти, Зоре, и ти, Здравке, да помните, че сте от Гологановите, щото баба ви Мария, майката на татко ви, е моя сестра. Та да знаете и помните и не за гордост, а за пример. Не го забравяйте!

Живеел той в скромно жилище до Военния клуб уединено, отдаден всецяло на книжовната си дейност. Но чест и скъп гост му бил професор Александър Балабанов. Знаели се те от турско време. От деня, в който Теодосий осветил олтара на църквата в Щип.

Проф. Балабанов е съхранил това знаменито посещение в книгата с великолепно заглавие „И аз на тоя свят“ и толкова прекрасно, че се изкушавам да цитирам някои пасажи:

От Влас до самия Щип – повече от тридесет километра – шпалир от двете страни на шосето... И където минавал, и когато минавал, всички – и българи, и турци, и евреи, и цигани падали ничком наземи в благоговейно мълчание. А той ги благославяше... По моста идат конете на турската кавалерия за охрана на владиката... И ето на средата на моста е вече светлосияйна каляска със златни стремена на конете, а конете три чифта, впрегнати два по два, карани от файтонджия с цилиндър и до него лакей в златни ливреи... Всичко по пътя още си лежи полегнало, макар и да е отминал владиката. Владиката иде усмихнат и властен, бавно се търкаля по моста каляската му!

Теодосий разбра, че тоя град може да бъде крепост за неговите идеали. Настани се задълго да прекара там и да построи другите крепости и ровове на българската сила и на българския дух. Владиката Теодосий си избра за квартира къщата на баба ми Миса – майка на майка ми. И още същия ден изпрати скороконници по всички села и градове да се съберат от всички краища за освещаване на църквата „Св. Николай“, иззидана от едри призмови камъни – червени и златозлати – на ритмични смени...

Проф. Балабанов разказва подробно и надълго как градът започнал да се пълни с народ: „Идели с черги, чекръци, торби, с чували с храна... Идели и просяци, и попове, и сакати, и къорави за изцеление. „Владиката, той е Господ, той ще ни каже „Стани и тръгни“ и те ще тръгнат „прогледни“ и ще прогледнат.“ А беше се разчуло в Струмица, че Владиката е възкресил двама умрели...Като син на първенеца бях в черквата при освещаването. Започнаха литургията и тамянт. В сияйнобяла копринена риза – плаща-

нища, последван от много попове, пристъпи и сам Теодосий. Четирима от свещениците придържаха полите на ризата му – плащаница, която заедно с епитрахилите имаше и нещо като дълъг шлейф. След осветяването се разчу, че който си откъсне от ризата на Владиката, ще бъде пазен и покровителстван от всички добри духове.

И безшумно, и смирено се приближават хората и си откъсват от ризата на Владиката. После той и свитата му се изправиха на терасата на училището. Теодосий загледа упорито народа и вика: „Ще съдя. Народен съд ще бъде. От който и да е град, село, все едно жена, мъж, старец, слуга или господар, който и да е, ако има да се оплаче от служителите на черквата, да викне и каже тук пред мене и пред народа!“

Никой не смеел да вдигне ръка. Само един мъж от Радовишко извика: „Гроздан, нашият свещеник, е лош и не ни обича. Дай ни друг!“

– Искаме друг! – извикали още хора.

– Гроздан да се яви тук пред мене! – каза Теодосий.

Според проф. Балабанов Гроздан изглеждал невинен, огорчен, но трябвало нещо да се направи и се направило...

– Ела по-близо! – изръмжа Теодосий. – Ти си недостоеен да носиш тези одеяния и тая покривка на главата си. Свали ги.

Но преди да изчака човекът сам да ги сваля, той го грабна за одеянията, задърпа го сърдито, дори разкъса някои части. И го разпопи. И го предаде на свитата си за по-нататъшно разпореждане.

Балабанов ни съобщава още, че когато по-късно в София контактувал с Теодосий, той му споделил, че направил лична жертва, разпопвайки невинния, може би, защото не е по-важно от идеята за народа,

за която е трябвало да му внуши властност и самочувствие.

Този достоен живот навършил 80 години и бил отзован в Отвъдното. За Натам го изпреварил с 11 години брат му Иван П. Гологанов – поетът, създателят на „Веда словена“. С две години го изпреварил и племенникът му Иван Владиков, опълченецът – послушничето от манастира, дето хвърлило фалшивите кости в реката и запрашило да дири правдата. И в Балкана при хайдутите не я намерил. И тях зарязал. Докъм петнадесетата си година чиракувал. После намерил смелост да замине за Швейцария, научил там френски, после отишъл в Полша, където работил в захарен завод, после – в Браила и при хъшовете. Той е прототипът на учителя Владиков от „Хъшове“ на Иван Вазов.

През 1875 г. със Стефан Стамболов тръгва да участва в подготвяне на въстание в Старозагорско, което не успява. Стамболов забягва, а Владиков е заточен в Русчук (Русе). От смърт го спасяват полският му език и славянската солидарност – началникът на лагера бил поляк, сприятелили се и му казал: „Бягай! Преплуваш ли Дунава, спасен си, ако ли не...“

Преплувал дядо Дунава, сражавал се с четата на Филип Тотю на страната на сърбите. След разформирването ѝ се връща в Браила. Щом се обявила освободителната Руско-турска война се записал опълченец в четвърта дружина. Сражавал се е на Шейново, на връх Свети Никола и на Шипка в боевете от 21 юли до 2 август 1877 г. При проверката се установява, че липсва Димитър Петков – бъдещия кмет на София и министър-председател.

Командирът възлага на Иван Владиков да отиде на полесражението и да го търси. Намира го, по ръста

и снаряжението го разпознава след многото трупове, но е в безсъзнание. Разкъсва ризата си, превързва кървящата рана, нарамва го на гръб и така около 600 м го носи до медицинския пункт.

След като Осман паша се предава, дядо ми охранява турските военнопленници. По пътя към едно село край Плевен един пленник се разболява тежко и Иван Владиков „като командир на конвоя“ заповядва болникът да бъде оставен в българско семейство и нарежда да го гледат, докато оздравее. Сам лично ще провери!

След много години на едно тържество в Плевен бившият пленник от благодарност се хвърля разплакан в краката на спасителя си...

Когато Ст. Стамболов установява диктаторски режим, Иван Владиков се осмелява да се опълчи срещу предишния си приятел и съратник, въпреки облагите, които би имал, с писмо, в което има и цитат от някогашното стихотворение на Стамболов: „Не щеме ний богатство, не щеме ний пари, но искаме свобода, човешки правдини.“

Според данни в Българския исторически музей – Архив, п.д. 11603, сам за себе си той казва: „Взел съм участие във всички движения за освобождението на Отечеството, както и като напуснах стара майка, жена, деца и със 150 доброволци отидох в Лагутово и Кула да защитим в Сръбско-българската война великото дело на Съединението (1885). В същия архив са съхранени досието му с документи за участията му в борбата за Освобождението. Също и наградите. Фигурира и рапорт на старшия лекар на Опълчението до щаба от 24 февруари 1878 г.: „Ефрейтор Иван Илиев Владиков, ранен и контузен на 28 март 1877 г. от куршум в лявата плешка.“